

Literatúra

- KRÁĽ, Á Pravidlá slovenskej výslovnosti Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983
- PAULINY, E Slovenská fonológia Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979
- PAULINY, E Fonologicky vyvin slovenčiny Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963
- SABOL, J Úvod do štúdia jazykov Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984
- SABOL, J Fonetika a fonológia Metody fonologického rozboru Rektorat UPJŠ v Košiciach 1982
- SABOL, J Syntetická fonologická teória Bratislava, JÚĽŠ SAV 1989

K interpretácii neutralizácie fonologického protikladu "sykavosť - nesykavosť" v rečovej praxi

Juraj Rusnák

Filozofická fakulta UPJŠ, Prešov

1 ÚVODOM

Neutralizácie fonologických protikladov patria v spisovnej slovenčine k najkomplikovanejším zvukovým javom Ťažkosťi pri ich teoretickej interpretácii sa potom premietajú aj do rečovej praxe používateľov jazyka Príznačná je z tohoto hľadiska neutralizácia fonologického protikladu "sykavosť - nesykavosť" teoretické názory, ktoré sa vo vývoji slovenskej jazykovedy o tomto probléme sformulovali, si často odporujú a rozličným spôsobom ovplyvňujú prax Je naším želaním, aby tento príspevok - v ktorom chceme načrtnúť historické a aktuálne obrysy interpretovania neutralizácie "sykavosť - nesykavosť" s perspektívou možných východísk - neprinesol len ďalší "komunikačný šum", ale aby pomohol nanovo sa vrátiť k základným teoretickým tézám fungovania neutralizácií v našom jazyku

2 KU KODIFIKÁCIÍ SÚČASNÉHO STAVU

Ortoepické príručky dôb minulých často hodnotili priebeh neutralizácie S - S^o podľa dobových ortoepických noriem Po Príručnom slovníku slovenskej výslovnosti a jeho druhom vydaní sa rozhodujúcou kodifikačnou príručkou slovenskej ortoepie stali Pravidlá slovenskej výslovnosti, podávajúce doteraz najucelenejší pohľad na problematiku spisovnej slovenskej výslovnosti Ich druhé vydanie z r 1988 sa pre nás stalo dôležitým materiálom východiskom aj pri úvahách o riešení neutralizácie na ortoepickej rovine

Pozrime sa najprv, ako sa súčasné i predchádzajúce výskumy daného problému (Novák, 1934, Stanislav, 1953, Pauliny, 1979, Král, 1975, Liška,

1964) premietli do teoretických východísk kodifikácie problematika výslovnosti zdvojených (aj sykavých) spoluhlások je rozpracovaná v §154-§173 a zjednodušovanie spoluhláskových skupín v §246-§251 Množstvo paragrafov odráža zložitost' súčasnej podoby výslovnosti zdvojených (a zjednodušených) sykaviek a ukazuje, kde sú jej najproblematickejšie miesta Pomerne jednoduchá je interpretácia priebehu neutralizácie S - S^o na sufikálnom švíku Ťažkosťi vznikajú pri hľadaní optimálneho výsledku asimilácie na mieste spojenia prefixálnej morfémy a slovného základu a na švíku, oddeľujúcom jednotlivé segmenty v zložených slovách (O zvýšenej citlivosti týchto morfematických hraníc sme hovorili už skôr)¹ Výsledkom interpretačných ťažkosťi na spomínaných miestach je "schválenie" neutralizovanej i neneutralizovanej podoby sledovaného spojenia slová *predseda, odsímie, pat'zavzkovy* a *desaťcentový* možno vyslovovať ako [pɾe ceda, o cɪn,ie, pe veskovɪ, d,esa centovɪ], ale aj bez zásahu S - S^o, t.j. ako [pɾetseda, otsɪn,ie, peɔ,zveskovɪ, d,esaťcentovɪ] (porov Král, 1988, s 134-136)

Problematická je aj rozptýlenosť kodifikačných riešení neutralizácie S - S^o, oslabujúca systematickosť ortoepických pravidiel Dôležité je zvukové okolie sledovaného spojenia hlások - podľa toho, či je v bezprostrednej blízkosti spojenia záverovej nesykavej spoluhlásky (t d t, d,) a sykavky (s z š ž c ʒ č ʒ) vokál, sonóra alebo šumový konsonant sa rozhoduje o tom, či výsledkom neutralizácie bude zdvojená alebo zjednodušená sykavka, prípadne či sa neutralizačný proces vôbec pripustí V komplikovaných prípadoch víťazí snaha o maximálne zjednodušenie slová ako *mestský, šest'sto* sa podľa pravidiel (§172, §250) vyslovujú ako [meski], [šesto] (Král, c d, s 159)

Kodifikácia výslovnosti zdvojených sykaviek sa potom v praxi demonštruje na takmer deväťsto prípadoch, kde došlo k miestu potenciálnej neutralizácie S - S^o (resp aj neutralizácie "záverovosť - úžimovosť", t.j. O - O^o) Interpretácia makrosť pravidiel sa potvrdzuje v praxi, keďže repertoár predpokladaných výsledkov neutralizácie sa v slovníku ešte viac komplikuje a utvára zložitú sieť možných výsledkov (podrobný štatistický prehľad všetkých prípadov spojenia sledovaných spoluhlások zo slovníka Pravidiel pri naša tabuľka, zaradená v prílohe nášho príspevku) Tak sa stalo, že slovník pripuští na prefixálnom švíku v prípade spojenia záverovej nesykavej spoluhlásky a úžimovej sykavej spoluhlásky (modelovo -TS-) až päť možných spôsobov výslovnosti a v mieste absolútne zvukovo totožnom (prefixálny švík, spojenie -TS-, pred ktorým predchádza vokál a za ktorým nasleduje sonóra, modelovo V-TS-CV) všetky možné alternatívy výslovnosti

Ťažkosťi pri interpretácii schválených pravidiel v praxi sa premietli aj do nepresných formulácií a umožnili výskyt nesystémových javov Tak si vysvet-

¹ "Pri sledovaní priebehu neutralizácie, jej teoretickom zdôvodňovaní i praktickej analýze sa ukázalo, že najcitlivejšími, a teda aj najproblematickejšími pri interpretácii sú švíky prefix + slovný základ v jednoduchých slovách a medzislovný predeľ v zložených slovách" (Rusnák 1984, s 46)